

Студент 1 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто загальне становище й основні аспекти проблеми продовольчої безпеки України на сучасному етапі розвитку. Виявлено умови її забезпечення та визначено показники оцінки продовольчої безпеки держави.

Аннотация. Рассмотрены общее положение и основные аспекты проблемы продовольственной безопасности Украины на современном этапе развития. Выявлены условия ее обеспечения и определены показатели оценки продовольственной безопасности государства.

Annotation. The overall situation and the main problems of food security at the present stage of development of Ukraine were considered. Conditions for its provision and indicators of food security of the state were defined.

Ключові слова: продовольча безпека, сільське господарство, показники оцінки продовольчої безпеки.

Незважаючи на досягнення у сфері технології та підвищення продуктивності виробництва продовольства, українські домогосподарства відчують істотне позбавлення у сфері харчування. Оскільки головна складова безпеки людини – це впевненість у відсутності страху та потреб, продовольчу безпеку можна пояснити як соціально-економічний та екологічний стан у державі, при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством у необхідній кількості, асортименті та відповідної якості.

На актуальність проблеми продовольчої безпеки України вказують численні явища: обвальне падіння купівельної спроможності населення, згортання виробництва сільськогосподарської продукції, істотне зростання імпорту продовольчих товарів. Необхідно зауважити, що багато теоретичних питань є ще досі не розв'язаними й залишаються дискусійними. Безумовно, без належного розвитку людського потенціалу, забезпечення населення достатньою кількістю продовольства високої якості, зростання ВВП на душу населення орієнтація держави на міжнародні стандарти рівня та якості життя неможлива. На сьогоднішній день вітчизняне виробництво здатне задовольнити внутрішні потреби громадян у продовольстві приблизно на 50 % [1, с. 110]. Автор погоджується з думкою експертів, що для того, щоб задовольнити потреби населення, як вимагає продовольча безпека країни, імпорт харчової продукції має становити не більше 18 – 35 %.

Питання продовольчої безпеки досліджують у своїй праці такі науковці, як: доктори економічних наук Білорус О. Г. та Саблук П. Т., кандидат економічних наук Кирилюк Є. М., академік Національної академії аграрних наук України Хвесник М. А., доктор сільськогосподарських наук Зубець М. В., професор Власов В. І.

Метою статті є дослідження сучасного стану продовольчої безпеки України й визначення основних напрямів подальшого розвитку сільського господарства.

Спираючись на працю "Глобалізація і продовольство" Саблука П. Т., автор відмічає, що "вирішити проблему забезпечення людства продовольством може тільки сама людина, розвиваючи сільське господарство". Сільське господарство України, безперечно, є однією з найважливіших галузей економіки держави. Адже воно, за підрахунками Державного комітету статистики України, забезпечує 8,2 % валової доданої вартості, у цій сфері зайнято понад 3 млн населення, функціонує майже 56,5 тис. господарюючих суб'єктів, що використовують 21,6 млн га сільськогосподарських угідь.

Звертаючись до чинного законодавства, слід зауважити, що згідно з Законом України "Про основи національної безпеки України" пріоритетами національних інтересів України є гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянства. Як зазначено в статті 48 Конституції України, кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування.

Конкретний механізм забезпечення продовольчої безпеки описаний у Стратегії національної безпеки України "Україна у світі, що змінюється", затверджений Указом Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012 затверджено як передбачено створення умов для розкриття потенціалу аграрного сектору для забезпечення потреб населення України в доступному, якісному й безпечному продовольстві, утвердження нашої держави в ролі важливого експортера аграрної продукції, захист внутрішнього ринку від постачання неякісної та небезпечної продовольчої продукції.

Отже, нормативна база майже достатня для сприяння розвитку аграрного сектору. Але через брак коштів у державній скарбниці виконання задекларованих законодавчо і навіть запланованих у бюджетах програм підтримки – справа складна. Так, за даними прес-служби Міністерства АП, на 2012 – 2013 роки планується, що українські сільгоспвиробники мають отримати підтримку від держави у вигляді доступних кредитів під заставу зерна.

Цілком можливо, що сільське господарство має перспективу стати осередком зростання національної економіки. Індекс продукції сільського господарства України, відповідно до Держкомстату України, за станом на березень 2013 року склав 105,8 %, враховуючи масштабність даної галузі, аграрний сектор формує 17 – 18 % валового внутрішнього продукту [2, с. 44].

Сучасна система моніторингу, на яку покладається завдання визначення фактичного стану шляхом запровадження показників (індикаторів), збору обробки та аналізу інформації про розвиток ситуації, прогнозування

вимагає вдосконалення. Адже саме вона призначена для об'єктивної оцінки ступеня самозабезпеченості продовольством [2, с. 45]. Одним із індикаторів, що характеризує продовольчу безпеку держави, є показник забезпечення раціональної норми споживання населенням України основних продуктів харчування (рис. 1).

Рис. 1. Відсоток забезпечення раціональної норми споживання населенням України основних продуктів харчування

Як зазначає завідувач сектору економічного аналізу Л. Гасуха, оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі. Протягом останніх двох років споживання населенням України більшості основних видів продукції було вищим від раціональних норм, насамперед, це стосується хлібних продуктів, цукру та картоплі, фактичне споживання котрих перевищило раціональну норму на 1 – 9 %. Проте таке перевищення щодо зазначених видів продовольства є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити особисті енергетичні вимоги за рахунок економічно більш загальнодоступних продуктів. Спираючись на показники рис. 1, можна відзначити, що у 2011 році відбулося зменшення фактичного споживання м'яса, молока та риби населенням країни, незважаючи на його суттєві відставання від раціональних норм, а саме молока й молокопродуктів – на 33 %, плодів, ягід і винограду – на 52,8 %, м'яса й м'ясопродуктів – на 15,8 %, риби та рибопродуктів – на 33 %. Зміна обсягів споживання основних видів продуктів харчування, у першу чергу, пов'язана з рівнем цін на них. Незважаючи на низьку загальну інфляцію, вартість більшості базових продуктів піднялася на 10 – 15 % у 2011 році, спричинивши зменшення їх споживання в Україні. Тоді як м'ясо, молочні продукти піднялися у вартості не більше ніж на 0,5 – 0,7 % [2, с. 45].

За умов низької платоспроможності населення та зростаючих цін на продовольство виробники шукають шляхи до підвищення продуктивності, необхідного для стабілізації цін на харчову продукцію та забезпечення достатніх обсягів виробництва [3, с. 75]. Невідповідність сільськогосподарського виробництва потребам населення в продуктах харчування сприяє зростанню їх імпорту (рис. 2).

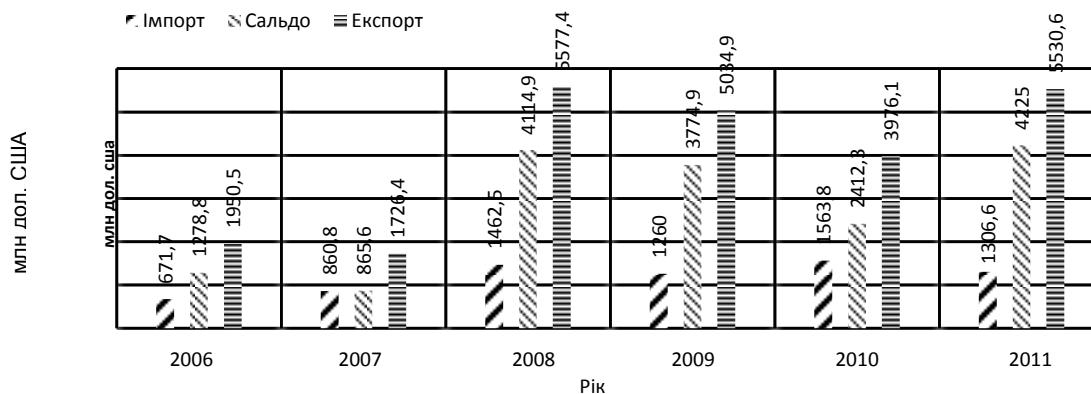

Рис. 2. Динаміка балансу імпорту-експорту продуктів рослинного походження

Таким чином, спираючись на показники рис. 2, можна спостерігати тенденцію до зростання імпорту продуктів рослинного походження. Порівнявши показники 2006 та 2011 років, обсяг імпорту збільшився з 617,7 млн дол. США до 1 306,6, тобто у 2,1 раза. Враховуючи те, що у 2012 році валовий збір зернових культур становив 42,8 млн т, що на 10 – 12 млн т (20 – 30 %) менше, ніж у минулому році, є підстави розраховувати на неповну достатність запасів зерна у державних ресурсах.

За 2008 – 2009 роки частка імпортованих продуктів харчування небезпечно зростає. Тим часом як продовольча безпека країни означає, що національна економіка та її найбільший сектор не відчуває тиску з боку імпорту. Сьогодні у великих містах 60 – 70 % продовольства забезпечується за рахунок імпорту. Вступ України в СОТ збільшив частку продуктового імпорту [4, с. 194].

Експортна діяльність сільськогосподарського сектору економіки все ж має тенденцію до поступового зростання, незважаючи на значні труднощі в розвитку агропромислового комплексу України. Лідером загальних обсягів експорту має продукція рослинництва – 8,1 %. Насамперед, це зернові культури, насіння і плоди олійних рослин. Україна у 2012 році увійшла до трійки світових лідерів за експортом зерна. Але негативним фактором є те, що при ефективному господарюванні в агропромисловому секторі продукція вітчизняного сільського господарства характеризується низьким рівнем обробки та низькою доданою вартістю, а в імпорті ситуація протилежна. Це ще раз ілюструє проблему низької конкурентоспроможності та нерозвиненості переробної промисловості України, що спричиняє сировинну орієнтацію вітчизняного експорту в сільськогосподарському секторі та необхідність імпорту готової продукції, яка фактично могла б потенційно вироблятися в Україні та експортуватися в інші країни [5, с. 77]. Тому досягнення продовольчої безпеки завдяки виробництву продукції рослинного походження не буде ефективним без розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва, орієнтованого на внутрішній продовольчий ринок (у 2011 році у цій сфері отримано 55,1 % продукції сільського господарства). З метою оптимізації структури виробництва та стабілізації цін на продукцію рослинного походження на внутрішньому ринку збуту, на погляд автора, необхідна підтримка власних селянських господарств населення та вдосконалення їх взаємодії з іншими суб'єктами агропромислового ринку.

Тваринництво відіграє не менш важливу роль у розв'язанні продовольчої проблеми. Саме від рівня його розвитку залежить забезпеченість продовольчого ринку висококалорійними продуктами харчування – м'ясом, молочними продуктами, яйцями тощо. Виробництво у сфері тваринництва дає сировину для харчової та легкої промисловості (м'ясо, молоко, шкіра, віск, пух тощо), а також для виробництва лікувальних препаратів. Але на відміну від світових лідерів з експорту м'ясних продуктів вітчизняні виробники не здатні конкурувати та задовольнити потреби споживача [6, с. 90]. Таким чином, спостерігається стійка тенденція до імпортування значної кількості м'ясної продукції, починаючи з 2004 року (рис. 3). Проаналізувавши дані, можна зробити висновок: зростання імпорту призводить до руйнування вітчизняного сільського господарства. Як наслідок, за даними Української аграрної конфедерації, у січні – серпні 2011 року з урахуванням обсягів виробництва, експорту та імпорту загальна пропозиція м'яса на внутрішньому ринку становила 743 тис. т.

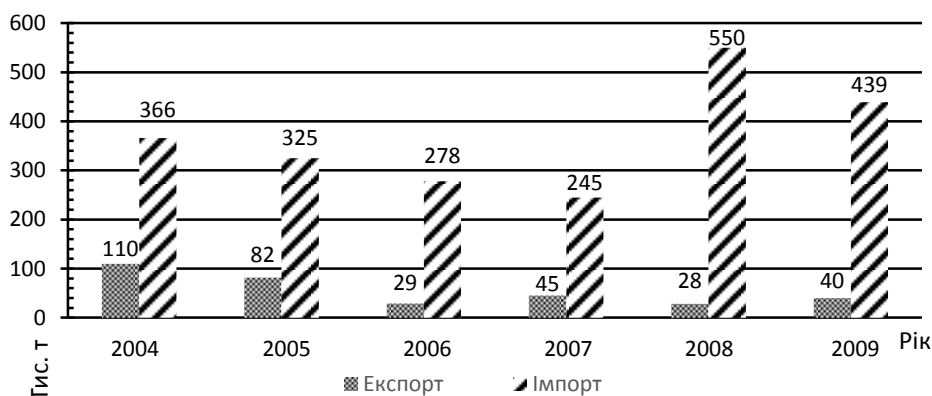

Рис. 3. Динаміка балансу імпорту-експорту м'яса в Україні

Проблема полягає також у тому, що багато вітчизняних продовольчих товарів виробляють з імпоротною сировиною (рис. 4). Водночас, посилаючись на дослідження Мінагрополітики України, експерти вже вбачають загрозу виникнення продовольчої кризи. Часто приховуються справжні обсяги імпорту, не враховується "сірий" імпорт, тому складно визначити об'єктивну ситуацію з небезпекою виникнення кризи.

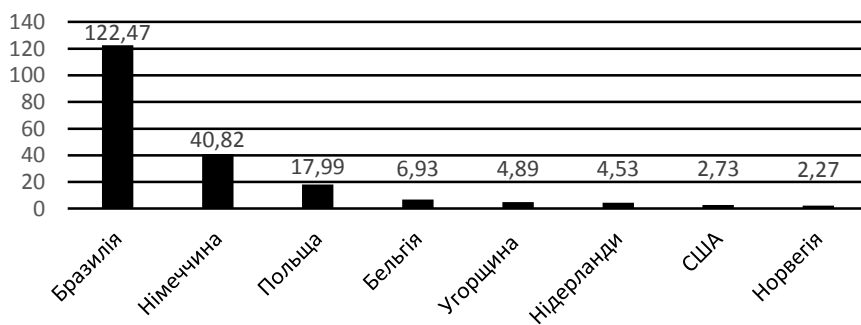

Рис. 4. Географія імпорту свинини в Україну у 2012 році, тис. т

Існуючий виробничий потенціал сільськогосподарських тварин реалізується далеко не повністю – не більш як на 40 % від потенційної продуктивності. Щоб досягти вагомого результату, слід створити належну кормову базу, розробити чітко вибудовану державну політику, спрямовану, у першу чергу, на підтримку вітчизняного виробника,

створити сприятливі умови для зниження його витрат та підвищення якості продукції, здатності успішно протистояти імпорту з розвинутих країн [6, с. 91].

У більшості випадків імпортна м'ясна продукція, яка завозиться в Україну, є дешевою та неякісною (рис. 5). Так, свинина складає 52 % від усієї частки імпорту, тоді як харчові субпродукти становлять лише 1 %. Такі обсяги імпорту звичайно залишили певний відбиток на вітчизняному виробництві, тому за видами м'яса найбільшого скорочення зазнало виробництво яловичини і телятини – у 4,9 раза, тоді як свинини – у 2,24 раза, а м'ясо птиці зросло в 1,4 раза. З такої сировини виробляють вітчизняні ковбасні вироби та ін.

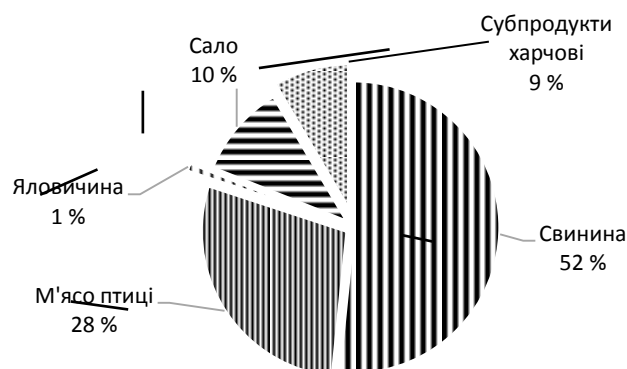

Рис. 5. Структура імпорту м'яса в Україну у 2012 році

Необхідно термінове реформування цієї галузі. Це можливо лише за участі держави, а саме залучення інвестицій у тваринництво. Потенційні інвестори мають отримувати належну допомогу з боку влади, аби мати певну зацікавленість при впровадженні інвестиційних проектів. Одним із першочергових завдань є забезпечення ефективного кредитного обслуговування, впровадження системи іпотечного кредитування для виробників.

Не звертаючи уваги на деякі позитивні зрушення в агропромисловому секторі, виявлені завдяки проведеному аналізу, питання розвитку вітчизняного сільського господарства залишається відкритим. Логічним є той факт, що скорочення обсягів виробництва продукції АПК призведуть до необхідності збільшення обсягів імпорту продуктів харчування за невпинно зростаючими цінами та спровокують додаткові труднощі як із продовольчим забезпеченням України, так і з платіжним балансом держави.

Основним висновком даного дослідження є те, що на сучасному етапі розвитку агропромисловий комплекс як одна зі складових частин народного господарства, зокрема держави, потребує негайних перетворень, здатних забезпечити підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Тому з огляду на сучасне становище сільськогосподарського сектору, автором було визнано об'єктивно необхідні напрями державної політики України у досягненні продовольчої безпеки. Це, по-перше, поширення переробного виробництва на сільських територіях з метою зменшення собівартості готової продукції та зниження цін для кінцевих споживачів продуктів харчування. По-друге, упровадження ідеї "продовольчого суверенітету", яке гарантуватиме виробництво місцевого продовольства для місцевого споживання. Місцеві недержавні організації та міжурядові організації матимуть змогу додатково допомагати невеликим фермерам, надаючи їм мікрокредити на закупівлю високоякісного посівного матеріалу та нової сільськогосподарської техніки. Лише завдяки раціональному розподілу харчових продуктів, забезпеченню достатнього виробництва в аграрному секторі, ефективному функціонуванні ринкових інститутів можливе досягнення продовольчої безпеки країни. По-третє, досягнення повної продовольчої самозабезпеченості у виробництві так званих "стратегічних сільгосптоварів" (пшениця, ячмінь, молочні та м'ясні продукти) з наступним перетворенням України у великого регіонального експортера даної продукції [1, с. 113].

З огляду на сучасну ситуацію розвитку економіки України можна стверджувати, що аграрний потенціал України повністю не розкритий. Отже, він може не лише гарантувати продовольчу безпеку, а й зробити Україну одним із важливих учасників світового продовольчого ринку.

Наук. керівн. Зайцева І. С.

Література: 1. Пушак Я. Я. Продовольча безпека та шляхи її забезпечення / Я. Я. Пушак // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – № 33. – С. 110–114. 2. Гасуха Л. Розвиток агропромислового комплексу як основа гарантування продовольчої безпеки держави / Л. Гасуха // Економіст. – 2012. – № 9. – С. 44–46. 3. Шляхи ринкового підвищення продовольчої безпеки України // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2011. – № 7(1). – С. 73–77. 4. Продовольча безпека України / Н. Р. Джурик, С. В. Майкова, Н. Я. Сусол та ін. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С. 189–195. 5. Крупін В. Є. Аспекти формування продовольчої безпеки України / В. Є. Крупін, Я. Я. Пушак // Економічні інформації. – 2012. – № 47. – С. 70–80. 6. Шлапак О. В. Продовольча безпека і роль тваринництва в її забезпеченні / О. В. Шлапак // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 83–91.